

بررسی مقابله‌ای عامل زمان در فعل فارسی و ترکی آذری*

دکتر سید محمد ضیاء حسینی**

چکیده

از جمله کاربردهای بررسی مقابله‌ای دو زبان در آموزش یکی از ایندو به گویشوران زبان دیگر است. بمنظور یافتن راه‌حل برای برخی از مشکلات ترک‌زبانان کشور ما در یادگیری زبان فارسی، عامل زمان در فعل این دو زبان مقابله و مقایسه شده‌است. نتیجه تحقیق با قاطعیت (۸۳/۶٪) نشان داده‌است که یادگیری عامل زمان در فعل فارسی هر جا که با زبان ترکی آذری بلحاظ صورت، معنی، و کاربرد تفاوت ظریفی داشته باشد برای هم میهنان ترک‌زبان ما دشوار است. لذا توجه آموزگاران کلاس اول دبستان در مناطق ترک‌نشین کشور، و همچنین تهیه کنندگان کتابهای درسی را به این پدیده جلب می‌کنیم.

بررسی مقابله‌ای میان زبانهای رایج در کشورمان به عنوان زبانهای محلی، و زبان فارسی به عنوان زبان رسمی جهت یافتن مشکلاتی که در آموزش زبان فارسی به کودکان وجود دارد امری اجتناب ناپذیر است. در این بررسی سعی بر آن است تا با بررسی مقابله‌ای عامل زمان در فعل فارسی و ترکی آذری گامی در راه هموار کردن امر یادگیری زبان فارسی برای کودکان ترک‌زبانی که وارد دبستان می‌شوند برداشته شود. واضح است که یادگیری زبان فارسی در یادگیری سایر درسها تأثیری به سزا دارد. لذا با برجسته نمودن موارد متشابه و متفاوت، معلمان زبان و تهیه کنندگان مطالب درسی را برای آموزش و تهیه کتابهای درسی می‌توان یاری داد.

*: از آقای رضا دباغی مرند که اطلاعات مربوط به این تحقیق را فراهم ساخته‌است قدردانی می‌شود.

** : عضو هیئت علمی گروه زبان انگلیسی دانشگاه علامه طباطبائی

پرسی که در این بررسی سعی شده تا به آن پاسخ داده شود اینست که آیا تفاوتها و شباهتهای زبان فارسی و ترکی آذری تأثیری در یادگیری زبان فارسی توسط ترک زبانان دارد یا نه؟ دو فرضیه اساسی در باره یادگیری زبان دوم مطرح است که چون این بررسی به عامل زمان در فعل فارسی و ترکی آذری محدود است، آنها را در همین قالب مطرح می‌کنیم. فرضیه نخست که بنام فرضیه قوی بررسی مقابله‌ای مشهور شده است علاوه بر دیگران توسط لادو (۱۹۵۷) مطرح شده است که معتقد است یادگیری ساختارهای متفاوت در دور زبان مادری و زبان هدف توأم با مشکلات خواهد بود. از این رو به عنوان مثال طبق این رویکرد، اگر ساختارهای زمان در عبارت فعل فارسی و ترکی آذری با هم تفاوت داشته باشند، یادگیری آنها برای ترک زبانان مشکل آفرین خواهد بود. بر پایه این فرضیه به عنوان مثال هر جا میان ترکی و فارسی شباهتی وجود دارد، یادگیری آن آسان است و برعکس هر نکته زبانی، از جمله زمان، که میان فارسی و ترکی تفاوت داشته باشد، یادگیری آن مشکل خواهد بود. بر پایه نظریه دوم، که بنام فرضیه معادل بررسی مقابله‌ای، (ضیاء حسینی ۱۹۸۰) مشهور است این نکته مطرح می‌شود که انسان همه چیز را بر اساس شباهت‌ها می‌آموزد و بر پایه شباهت‌ها تعمیم می‌دهد و بر پایه شباهت‌ها مرکب اشتباه می‌شود. بنابر این رویکرد، به عنوان مثال مواردی که در فارسی و ترکی اکثر مواقع شبیه‌اند و تنها در برخی مواقع تفاوت دارند موجب تعمیم غلط می‌شوند و در نتیجه یادگیری آنها برای ترک زبانان مشکل خواهد بود، (رجوع کنید به ضیاء حسینی ۱۳۷۸؛ ۱۳۷۳)

در بررسی حاضر نظریه دوم معیار و ملاک کار قرار گرفت، به این معنی که شباهت‌های زمانی در عبارت فعل فارسی و ترکی آذری بررسی شد و تفاوت‌های اندک و ظریف تعیین گردید. بدین منظور ابتدا توصیفی از زمان در عبارت فعل فارسی و ترکی آذری رایج و معیار امروزی، آنگونه که زبان‌شناسان و دست‌نویسان^۱ زبان فارسی و ترکی آذری بدست داده‌اند فراهم گردید، آنگاه زمانهای ترکی آذری و فارسی مقابله و مقایسه شد تا معلوم شود که چه زمانهایی در ترکی آذری

وجود دارد که در فارسی نیست و یا چه زمانهایی در فارسی است که در ترکی آذری وجود ندارد و آنهایی که در هر دو زبان وجود دارد به لحاظ صورت، معنی و کاربرد چه شباهتها و تفاوتهایی دارند. در اینجا ابتدا نموداری از زمانهای فارسی و ترکی آذری بر پایه آنچه از دستور نویسان این دو زبان فراهم شده است می آوریم، آنگاه نتیجه بررسی و مقایسه و مقابله زمانهای فارسی و ترکی آذری را باختصار شرح می دهیم.

جدول انواع زمانهای فارسی امروزی با فعل رفتن

مضارع	۱- مضارع اخباری: می روم می روی می روید می رود می روند
	۲- مضارع التزامی: بروم بروی بروید برود بروند
حال در جریان:	دارم می روم دارم می روی داری می روید داری می رود دارند می روند
آینده:	خواهم رفت خواهی رفت خواهید رفت خواهید رفت خواهند رفت
ماضی مطلق:	رفتم رفتی رفتید رفت رفتند
ماضی استمراری:	می رفتم می رفتی می رفتید می رفتی می رفتند

رفته بودیم	رفته بودم	ماضی بعید:
رفته بودید	رفته بودی	
رفته بودند	رفته بود	
رفته بوده‌ایم	رفته بوده‌ام	ماضی بعید کامل (ابعد):
رفته بوده‌اید	رفته بوده‌ای	
رفته بوده‌اند	رفته بوده است	
رفته ایم	رفته ام	ماضی نقلی:
رفته اید	رفته ای	
رفته اند	رفته است	
می‌رفته‌ایم	می‌رفته‌ام	ماضی استمراری کامل:
می‌رفته‌اید	می‌رفته‌ای	
می‌رفته‌اند	می‌رفته است	
داشتیم می‌رفتیم	داشتم می‌رفتم	گذشته در جریان:
داشتید می‌رفتید	داشتی می‌رفتی	
داشتند می‌رفتند	داشت می‌رفت	

جدول انواع زمانهای ترکی آذری

(galirik)	گلیریک	(galiram)	گلیرم	۱- حال
(galirsiz)	گلیرسیز	(galirsn)	گلیرسن	
(galirlar)	گلیرلر	(galir)	گلیر	
				زمان حال
				(مضارع)
(yâzmâqdâyıq)	یازماقدایق	(yâzmâqdâyaâ)	یازماقدایام	۲- حال
(yâzmâqdâsiz)	یازماقداسیز	(yâzmâqdâsân)	یازماقداسان	
(yâzmâqdâdirlâr)	یازماقدادیرلار	(yâzmâqdâdir)	یازماقدادیر	

(galajagik)	گله جگم (galajagam)	گله جگم	۱- مستقبل اخباری (قطعی)
(galajacsiz)	گله جکسن (gakajaksan)	گله جکسن	
(galajaklar)	گله جکلر (galajakdir)	گله جکلر	
			مستقبل (آینده)
(gedarik)	گنده ریم (gedaram)	گنده ریم	۲- مستقبل التزامی (غیر قطعی)
(gedarsiz)	گنده رسیز (gedarsan)	گنده رسن	
(gedarlar)	گنده رلر (gedar)	گنده ر	
(?aldiq)	آلدیق (?aldim)	آلدم	ماضی ساده (مطلق)
(?aldiz)	آلدیز (?aldin)	آلدمین	
(?aldilar)	آلدیلر (?aldi)	آلدمی	
(galirdik)	گلیردیک (galirdim)	گلیردم	ماضی استمراری
(galirdiz)	گلیردیز (galirdin)	گلیردمین	
(galirdilar)	گلیردیلر (galirdi)	گلیردمی	
(?almisiydik)	آلمیش ایدیک (?almisiydim)	آلمیش ایدم	ماضی بعید
(?almisiydiz)	آلمیش ایدیز (?almisiydin)	آلمیش ایدمین	
(?almisiydilar)	آلمیش ایدیلر (?almisiydi)	آلمیش ایدمی	
(galajagik)	گله جک ایدیک (galajakiydim)	گله جک ایدم	الف: نقلی اخباری (قطعی)
(galajakiydiz)	گله جک ایدیز (galajakiydin)	گله جک ایدمین	
(galajakiydilar)	گله جک ایدیلر (galajakiydi)	گله جک ایدمی	
(?alajâqiyemisik)	آلاجاق ایمیشیک (?alajâqiyemisam)	آلاجاق ایمیشم	ب: روایتی
(?alajâqiyemissiz)	آلاجاق ایمیشسیز (?alajâqiyemissan)	آلاجاق ایمیشسان	
(?alajâqiyemisar)	آلاجاق ایمیشلر (?alajâqiyemis)	آلاجاق ایمیش	

(?úcâriydik)	اوجاریدیک	(?úcâriydim)	اوجارایدیم	الف: نقلی	آینده	
(?úcâriydiz)	اوجاریدیز	(?úcâriydin)	اوجاریدین			گذشته
(?úcâriydılar)	اوجارایدیلر	(?úcâriydi)	اوجاریدی			
				التزامی (غیر قطعی)		
(?úcâriymisik)	اوجارایمیشیک	(?úcâriymisam)	اوجارایمیشم	ب: روایتی		
(?úcâriymissiz)	اوجارایمیشسیز	(?úcâriymissân)	اوجارایمیشسان			
(?úcâriymislar)	اوجارایمیشلر	(?úcâriymis)	اوجارایمیش			

ماضی مطلق

ساختمان ماضی مطلق در ترکی آذری

بن + نشانه ماضی + شناسه ← ماضی مطلق

آل + دی + م ... ← آلدیم (خریدم)

?aldim ← ... m + di + ?al

ساختمان ماضی مطلق در فارسی

بن ماضی + شناسه ← ماضی مطلق

شنید + م ... ← شنیدم

مقایسه کاربردهای ماضی مطلق در فارسی و ترکی آذری

۱- اشاره به عملی که در گذشته انجام گرفته است:

ترکی آذری

علی دؤنن بوردان گئدی .

ali dünan burdân geddi.

فارسی

علی دیروز از اینجا رفت.

۲- بجای زمان حال برای تأکید:

مثلاً "در یکی معامله به طرف مقابل می‌گوییم: "شما با این قیمت موافقت؟ بسیار خوب رادیو را به شما فروختم."

رادیونی سیزه ساتدیم.

رادیو را به شما فروختم.

Râdiuoni siza sâtdim.

۳- برای زمان آینده:

فارسی

ترکی آذری

شما اینکار را بکنید، یک وقت "دیدید" که سیزبوایشی گورون بیرواخ "گوردیز" کی منده من هم "آمدم". "گلدیم".

siz bü ?isi görün bir vâx "gördüz" ki manda "galdim".

۴- در جمله های شرطی، بجای مضارع التزامی، برای نشان دادن آینده:

فارسی

ترکی آذری

وقتی ماشین رسید، بروید. او واخ کی ماشین یتیشدی، گتدین. (یعنی وقتی ماشین برسد، بروید.)

oü vâx ki mâsin yetisdi, gedin.

ساختمان ماضی نقلی در فارسی

ساختمان ماضی نقلی در ترکی آذری

صفت مفعولی + ام... ← ماضی نقلی

بن + نشانه ماضی نقلی (میش / ایپ) +

خریده + ام... ← خریده ام

شناسه ← ماضی نقلی

آل + میش + ام ← آلمیشام (خریده ام)

?âlmisâm ← âm + mis + ?âl

مقایسه کاربردهای ماضی نقلی در فارسی و ترکی آذری

۱- کاری که در زمان گذشته آغاز شده است و اثرش تا به حال ادامه دارد.

فارسی

ترکی آذری

برادرم خوابیده است. قارداشیم یاتپیدی.

qârdâsim yâtipdi.

۲- عملی که در زمان گذشته انجام گرفته و زمانش تمام شده اما اثرش تا حال باقی است.

ترکی آذری

اۇلار بۇ داستانی ایشیدیلر.

?ülâr bü dâstâni ?esidiblar.

فارسی

آنها این داستان را شنیده اند.

ماضی بعید یا دور

ساختمان ماضی بعید در ترکی آذری

بن + نشانه ماضی بعید + شناسه ← ماضی بعید

ایشید + میش ایدی + م ← ایشیدمیش ایدم

?esidmisidim ← m+misidi+ ?esid

در اینجا لازم به توضیح است که پسوند " - mis" در اینجا نشانه نمود کامل است و پسوند

" - id" نشانه ماضی می باشد.

ساختمان ماضی بعید در فارسی

صفت مفعولی + صورتهای ماضی "بودن" +

شناخته ← ماضی بعید

شنیده + بود + م... ← شنیده بودم

مقایسه کاربردهای ماضی بعید در فارسی و ترکی آذری
مرکز تحقیقات و پژوهش‌های زبان‌شناسی

۱- اشاره به عملی در گذشته دور.

ترکی آذری

گنجچنی قرنیده کی علم چوخ قاباغا گئدمیش

دی ایدی ادیلرده ادبیاتین قاباغا گئدماغینا

چوخ ائلمیشدیلر.

geccanci qarnida ki ?elm cox gâbâgâ

gedmisdi ?adiblarda ?adabiyâtin

qâ b â g â gedm â g ind â cox

?allasmisdilar.

فارسی

در قرن گذشته که علوم پیشرفت زیادی کرده

بود. ادبا هم برای اعتلای ادبیات کوششها

کردند.

۲- اشاره به عملی در گذشته نزدیک.

فارسی

ترکی آذری

دیروز منزل پدرم بودم، برادرم هم آمده بود. دؤنن آغامین ائویندایدم، قارداشیمدا
گلمیش ایدی.

Dünan ?âgâmin ?evindaydım

qârdâsimdâ galmisdi.

۳- نشان دادن کاری در زمان گذشته، پیش از عمل دیگر.

فارسی

ترکی آذری

وقتی من آمدم (ماضی مطلق) معلم رفته بود او واخ کسی من گلدیم (مطلق) معلم
(ماضی بعید). گندمیشیدی (بعید).

?ü vâx ki man galdım (ماضی مطلق)

moallim getmisidi (ماضی بعید)

در مورد دو زمان ماضی بعید کامل (بعید) و ماضی استمراری کامل که در ترکی آذری ذکر
نگردید. در فارسی امروز هم عملاً می بینیم که کاربردی ندارند و کم کم در حال خروج کامل از
زبان می باشند.

اما در مورد ماضی استمراری بایستی مطالبی را ذکر کنیم:

ماضی استمراری

در زبان فارسی ماضی استمراری دارای یک نوع ساختمان می باشد در حالیکه در ترکی آذری
ماضی استمراری دارای سه نوع ساختار متفاوت است. با توجه به اینکه در ترکی آذری سه نوع
ماضی استمراری داریم و در فارسی فقط یک نوع، باید در این مورد به هنگام تدریس فارسی به
ترک زبانان این مسأله را یادآور شد، تا از بروز بعضی اشکالات احتمالی و یا دشواریهایی که
ممکن است در این مورد بوجود آید جلوگیری شود.

حال به ساختمان ماضی استمراری در فارسی و ترکی آذری پرداخته و بعد کاربردهای آنرا در دو

زبان مذکور بررسی می‌کنیم.

ساختمان ماضی استمراری در فارسی

می + بن ماضی + شناسه ← ماضی استمراری

می + رفت + م ... ← می رفتم

ساختمان ماضی استمراری در ترکی آذری

۱- بن + نشانه ماضی استمراری (- ایر) + شناسه ← ماضی استمراری.

گل + ایر (- ایر) + دیم، ... ← گلیردیم.

می آمدم galırdım گلیردیم

می آمدی galırdın گلیردین

می آمد galırdi گلیردی

می آمدیم galırdik گلیردیک

می آمدید galırdız گلیردیز

می آمدند galırdılar گلیردیلر

۲- بن + نشانه ماضی استمراری (- ار) + شناسه ← ماضی استمراری.

آل + ار + دیم ← آلاردیم.

می خریدم ?âlârdım آلاردیم

می خریدی ?âlârdın آلاردین

می خرید ?âlârdi آلاردی

می خریدیم ?âlârdik آلاردیک

می خریدید ?âlârdız آلاردیز

می خریدند ?âlârdılar آلاردیلر

۳- مصدر + دا + ایدی + شناسه ← ماضی استمراری.

یازماق + دا + ایدی + م ← یازماقداایدیم (یازماقداایدیم) (yazmaqdaıdim).

یازماقدایدیم	yāzmâqdâidim	در حال نوشتن بودم
یازماقدایدین	yāzmâqdâidin	در حال نوشتن بودی
یازماقدایدی	yāzmâqdâidi	در حال نوشتن بود
یازماقدایدیق	yāzmâqdâidiq	در حال نوشتن بودیم
یازماقدایدیز	yāzmâqdâidiz	در حال نوشتن بودید
یازماقدایدیلار	yāzmâqdâidilar	در حال نوشتن بودند

(- ایدی" در اینجا معنای استمرار را افاده می‌کند.)

مقایسه کاربردهای ماضی استمراری در فارسی و ترکی آذری

۱- کاری که در زمان گذشته دوام داشته و برقرار بوده‌است و یا در گذشته تکرار می‌شده‌است.

مثال برای تکرار در گذشته:

ترکی آذری	فارسی
علی هر گون اتاقدان ایشلیردی و ناهاردان سورا حیاطدا قدم وؤروردی. ?ali har gün ?ütâgdâ ?islirdi va nâhârdân söra hayâtdâ qadam vürordi.	علی هر روز در اتاق کار می‌کرد و بعد از ظهر در حیاط قدم می‌زد. مثال برای دوام داشتن در گذشته:
ترکی آذری	فارسی
محمود چوخ واخ کیلاسا گلردی. mahmod cox vâx kilâsâ galardi	محمود غالباً "دیر به کلاس می‌آمد. مثال برای دوام داشتن در گذشته:

۲- گاه این فعل بدون مفهوم استمرار است.

ترکی آذری	فارسی
ای ایلی بولسیدی، گلردی.	اگر می‌توانست می‌آمد.

?aya ?eliya bülsaydi, galardi.

۳- اشاره به ادامه عملی در زمان گذشته که دیگر وقوع آن متوقف شده است.

ترکی آذری

فارسی

یولداشیم اولده بیر دبیرستاندا دس دییردی
اما سورا آیری ایش تاپدی.

دوستم نخست در یک دبیرستان تدریس
می‌کرد، اما بعداً "شغل دیگری پیدا کرد."

yüldâsim ?avvalda bir dabirestândâ das

diyardi, ?ammâ sürâ ?âyri ?is tâpdi.

۴- در مورد آرزو و تمنی.

ترکی آذری

فارسی

کاش سیزده گلردیز.

کاش شما هم می‌آمدید.

kâs sizda galardiz.

مضارع (حال)

در مقایسه زمان حال یا مضارع در دو زبان فارسی و ترکی آذری نکاتی وجود دارد که به ذکر آنها می‌پردازیم:

اولاً در ترکی آذری زمان حال به دو قسمت حال ساده و حال استمراری تقسیم می‌شود. در حالیکه در فارسی به دو قسمت مضارع اخباری و مضارع التزامی تقسیم می‌شود.

دوم اینکه باید گفت زمان حال ساده در ترکی و مضارع اخباری در فارسی از نظر کاربرد در دو زبان مثل هم می‌باشند و در اینجا به مقایسه هر دو زمان فوق‌الذکر از نظر ساختمان و کاربرد می‌پردازیم:

ساختمان حال ساده در ترکی آذری

ساختمان مضارع اخباری در فارسی

بن + ایر + شناسه ← حال ساده

می + بن مضارع + شناسه ← مضارع اخباری

گل + ایر + م، ... ← گلیره م

می + رو + م ← می روم

galiram ← ... , am + ir + gal

مقایسه کاربدهای مضارع اخباری (در فارسی) و حال ساده (در ترکی آذری)

۱- برای بیان کارها و حالاتی که در لحظه سخن گفتن جریان دارند.

ترکی آذری

فارسی

کتاب او خویورام.

کتاب می خوانم.

ketâb ?üxoyorâm.

۲- برای بیان وقایعی که بر حسب عادت یا طبق معمول صورت می گیرد یا به دفعات تکرار می شود.

ترکی آذری

فارسی

او دانشاندا باشینی دَبلدَر.

موقع حرف زدن سرش را تکان می دهد.

?ü dânisândâ bâsini dabaldar.

۳- برای بیان حقایق کلی و واقعتهای علمی.

ترکی آذری

فارسی

انسان به دوست خود دروغ نمی گوید. آدام اوز یولداسینا یالان دئمز.

?âdâm ?üz yoldâsinâ yâlân demaz.

۴- برای بیان عملی که در گذشته انجام گرفته و هنوز ادامه دارد.

ترکی آذری

فارسی

اؤنؤن گلماقینان اون گؤن گئچیر.

از آمدن او ده روز می گذرد.

?ünön galmâqinnân ?ün gün gecir.

۵- برای نشان دادن عملی که در گذشته انجام شده، بجای ماضی بکار می رود.

ترکی آذری

فارسی

سعدی گلستاندا یازیر.

سعدی در گلستان می نویسد.

sa?di golestândâ yâzir.

(= سعدی در گلستان نوشته است)

(= سعدی گلستاندا یازیب)

(= saʔdi golestānda yāzib)

۶- برای بیان چیزی که در آینده اتفاق خواهد افتاد.

ترکی آذری

فارسی

.....

فردا این نامه را می نویسم.

(صباح بو نامنی یازاجاقام.)

(= فردا این نامه را خواهم نوشت.)

sābāh bû nāmāni yāzājāqām.

همانطور که ملاحظه می شود کاربرد مضارع بجای آینده در گفتار روزمره فارسی زبانان بسیار رایج است، بطوریکه در گفتار مردم کوچه و بازار کمتر با ساختار آینده از قبیل "خواهم نوشت" روبرو می شویم، اما در ترکی همانطوریکه دیدیم چنین کاربردی وجود ندارد. یعنی یک ترک زبان از زمان حال ساده برای بیان چیزی که در آینده اتفاق خواهد افتاد استفاده نمی کند این از نکاتی است که باید در تدریس فارسی به ترک زبانان مورد توجه قرار گیرد و روی آن تأکید شود.

۷- برای بیان امر با نشان دادن برنامه یا روال کار.

ترکی آذری

فارسی

بۇردا اوتورارسان و یشرودن تَرپشمن.

اینجا می نشینی و از جای تکان نمی خوری

bürdā ?ütorārsān va yerivdan

tarpasmasan.

در مورد زمان حال استمراری قضیه فرق می کند. زیرا در فارسی چنین زمانی بدون استفاده از افعال معین وجود ندارد. مثلا حال استمراری از "یازماق" (yāzmâq) به معنی "نوشتن" در ترکی آذری چنین خواهد بود.

ساختارمان حال استمراری در ترکی آذری

مصدر + دا + علامت اسناد + شناسه + ← حال استمراری

یازماق + دا + دی + ام ← یازماقدایام (yāzmaqdāyām) (در حال نوشتن هستم یا دارم می نویسم)

و در فارسی حال استمراری (یا حال در جریان) دارای چنین ساختی می باشد:

ساختمان حال استمراری (یا حال در جریان) در فارسی

مضارع فعل داشتن (بدون "می") + مضارع فعل مورد نظر ← حال در جریان

دارم + می نویسم، ... ← دارم می نویسم

حال بعنوان نمونه به صرف کردن مصدر "یازماق" به معنی (نوشتن) در زمان حال استمراری می پردازیم و معادل فارسی آنرا در روبروی آن ذکر می کنیم:

یازماقدایام	yāzmaqdāyām (در حال نوشتن هستم یا دارم می نویسم)
یازماقداسان	yāzmaqdāsān (در حال نوشتن هستی یا داری می نویسی)
یازماقدادیر	yāzmaqdādir (در حال نوشتن هست یا دارد می نویسید)
یازماقداییق	yāzmaqdāyīq (در حال نوشتن هستیم یا داریم می نویسیم)
یازماقداسیز	yāzmaqdāsiz (در حال نوشتن هستید یا دارید می نویسید)
یازماقدادیرلار	yāzmaqdādirlār (در حال نوشتن هستند یا دارند می نویسند)

مقایسه کاربرد حال در جریان فارسی و حال استمراری ترکی آذری

این زمان هم در ترکی آذری و هم در فارسی برای بیان عملی به کار می رود که هم اکنون جریان دارد.

ترکی آذری

فارسی

نه ائیش گؤرورسن؟ یازماقدایام.

چه کار می کنی؟ دارم می نویسم.

na ?isgürörsan ?yāzmaqdāyām.

در مورد مضارع التزامی که در فارسی وجود دارد بایستی این مطلب را ذکر کنیم که اگرچه در

تقسیمات مضارع (حال) در ترکی ذکر نگردید ولی در ترکی معادل آن وجود دارد که کاملاً می‌تواند همان نقشی که مضارع التزامی در فارسی بازی می‌کند همان نقش را نیز این نوع فعل ترکی در ترکی آذری ایفا کند.

حال به بررسی مضارع التزامی در فارسی و معادل آن در ترکی آذری می‌پردازیم:

ساختمان مضارع التزامی در فارسی

ب + بن مضارع + شناسه ← مضارع التزامی

ب + نویس + م ← بنویسم

حال به صرف فعل فوق‌الذکر پرداخته و معادل ترکی آذری آن را در مقابل آن ذکر می‌کنیم:

فارسی	ترکی آذری
بنویسم	yâzsâm
بنویسی	yâzsân
بنویسد	yâzsâ
بنویسیم	yâzsâx
بنویسید	yâzsâz
بنویسند	yâzsâlâr

در اینجا بایستی به این نکته توجه داشته باشیم که فعل اول شخص مفرد "یازسام" که معادل "بنویسم" مضارع التزامی در فارسی است از نظر معنایی مفهوم "اگر" را نیز در خود نهفته دارد، به این معنی که اگر ترک زبانی بگوید: "یازسام" معنی "اگر بنویسم" را نیز در خود دارد و بلکه حتی بیشتر، این معنی مورد نظر است. و بایستی که به این نکته نیز توجه داشت.

مقایسه کاربردهای مضارع التزامی در فارسی و معادل آن در ترکی آذری

۱- مثالهای زمان حال:

فارسی

شاید امروز برویم. (تردید)

ترکی آذری

شاید صباح گنداخ. (تردید)

sâyad sâbâh gedâx.

کاش پول ما را بدهند. (آرزو)

کاش بیزیم پولومؤزی ورلر. (آرزو)

kâs bizim pülümüzi veralar.

باید برادرم امشب بیاید. (احتمال)

قارداشیم گره بؤگنجه گله. (احتمال)

qârdâsim garah bü geja gala.

۲- مثالهای زمان آینده:

فارسی

شاید فردا به مدرسه برویم.

ترکی آذری

شاید صباح مدرسه گنداخ.

sâayad sâbâh madrasiya gedâx.

۳- اشاره به عملی در زمان گذشته همراه با یک فعل دیگر برای نشان دادن مقدم بودن

فعل همراه:

فارسی

قبل از اینکه علی بیاید رضا رفت.

ترکی آذری

علی گلمیشدن قاباخ رضا گنددی.

?ali galmamisan qâbâx rezâ

geddi.

۴- در جمله های شرطی:

فارسی

اگر حالا برود به ماشین می رسد.

ترکی آذری

ایّ ایندی گنده ماشینا یتیشیر.

?aya ?indi geda mâsinâ yetisar.

مستقبل

در مقایسه زمان آینده (مستقبل) در فارسی و ترکی آذری نیز مسائلی وجود دارد. بدین نحو

که در فارسی برای مستقبل یک ساخت بیشتر وجود ندارد. در حالی که در ترکی آذری، مستقبل (آینده) به دو قسمت مستقبل اخباری (قطعی) و مستقبل التزامی (غیر قطعی) تقسیم می‌شود. مستقبل اخباری (قطعی) ترکی آذری می‌تواند با مستقبل فارسی برابری کرده و مقایسه شود. و ما در اینجا به مقایسه این دو می‌پردازیم و بعد مستقبل التزامی (غیر قطعی) را توضیح خواهیم داد. ساختمان مستقبل فارسی

زمان حال فعل "خواستن" + شناسه + مصدر مرخم فعل مورد نظر ← مستقبل
خواه + - م ، ... + آمد ← خواهم آمد

ساختمان مستقبل اخباری (قطعی) ترکی آذری

بن فعل + "جک" یا " - جاق" + شناسه ← مستقبل اخباری (قطعی)

گل + جک + م ← گله جگم

galajagam ← am+ ajak+ gal

خواهم آمد	galajagam	گله جگم
خواهی آمد	galajaksan	گله جگسن
خواهد آمد	galajakdir	گله جک دیر
خواهیم آمد	galajakix	گله جکیخ
خواهید آمد	galajaksiz	گله جگسبز
خواهند آمد	galajaklar	گله جکلر

مقایسه کاربردهای مستقل فارسی و مستقبل اخباری (قطعی) ترکی آذری

۱- برای بیان عملی به کار می‌رود که در آینده انجام خواهد شد:

فارسی	ترکی آذری
فردا شما را خواهم دید.	صباح سیزی گؤره جگم.

sābāh sizi gürajagam.

۲- در جمله های شرطی، برای بیان احتمال (در حال و آینده):

فارسی

ترکی آذری

اگر دنیا دست او بیفتد، چه کارها که نخواهد کرد.
 آئی دنیا اؤنون آینه توشه، نه ائیشلرکی گؤرمویجک.

?aya dūnya ?ünön ?alina tosa, na

?islar ki gürmöyajak.

۳- برای بیان امر غیر مستقیم و مؤدبانه و گاه اخطار و تهدید:

فارسی

ترکی آذری

شما از اینجا نخواهید رفت.

سيز بوردان گئدمیجک سيز.

siz bürdân gedmiyajaksiz.

در اینجا باید نکته ای را روشن کنیم و آن اینکه فارسی زبانان در گفتار روزمره بجای مستقبل معمولاً از مضارع استفاده می کنند. مثلاً:

بجای "شما از اینجا نخواهید رفت" جمله "شما از اینجا نمی روید" را بکار می برند.

در حالیکه در ترکی مضارع بجای مستقبل نمی تواند بکار رود. یعنی، نمی توان بجای جمله "سيز بوردان گئدمیجک سيز"، جمله "سيز بوردان گئدمیرسيز" را بکار برد و این از جمله نکاتی است که بایستی همیشه مورد توجه قرارگیرد چون ترک زبانها معمولاً از ساختار مضارع بجای مستقبل استفاده نمی کنند.

اما برای نوع دوم از مستقبل در ترکی آذری یعنی، مستقبل التزامی (غیر قطعی) همانندی در فارسی وجود ندارد. در اینجا بعنوان نمونه مصدر "آغلاماق" (گریه کردن) را در مستقبل التزامی (غیر قطعی) صرف می کنیم:

آغلا یارام	(?āylāyārām)	آغلام	(?āylārām)	گریه می کنم
آغلا یارسان	(?āylāyārsān)	آغلارسان	(?āylārsān)	گریه می کنی

آغلایار	(?ālayār)	آغلار	(?ālār)	گریه می کند
آغلایاریخ	(?ālayārix)	آغلاریخ	(?ālārix)	گریه می کنیم
آغلایاریسز	(?ālayārsiz)	آغلاریسز	(?ālārsiz)	گریه می کنید
آغلایارلار	(?ālayārlār)	آغلارلار	(?ālārlār)	گریه می کنند

لازم به ذکر است که این نوع فعل را نباید با فعل زمان حال اشتباه کرد، زیرا در مستقبل التزامی حالت تردید وجود دارد که در فعل مضارع اخباری فارسی چنین حالتی وجود ندارد.

زمان آینده در گذشته نیز مثل زمان مستقبل در ترکی آذری دارای دو نوع قطعی (اخباری) و التزامی (غیر قطعی) است. این نوع فعل در فارسی وجود ندارد و برای بیان مفهوم آن در فارسی بایستی که از چند عبارت که مفهوم آن را افاده می کند کمک گرفت. مثلاً:

گله جک ایدیلر (galajakiydilar) قرار بود که بیایند.

و این می تواند از ماهیت پیوندی بودن زبان ترکی آذری سرچشمه بگیرد که با اضافه شدن هر پسوند به فعل، مفهومی تازه به آن اضافه می شود. در حالیکه زبان فارسی بدلیل ماهیت تصریفی آن دارای چنین حالتی نیست.

بر پایه یافته های بررسی بالا و بمنظور تأیید و یار د این فرضیه که "ساختارهای زمان در عبارت فعل فارسی و ترکی آذری، چنانچه اکثر مواقع شبیه باشند و در برخی مواقع تفاوت اندک و ظریف داشته باشند یادگیری آنها برای ترک زبانان مشکل خواهد بود."، تحقیق زیر انجام گرفت:-

تعداد یکصد نفر دانش آموز پسر و ترک زبان که حدود ۱۵ و ۱۶ سال داشتند، از میان دانش آموزان کلاس دوم دبیرستانهای شهرستان مرنند بطور اتفاقی انتخاب شدند. تعداد بیست پرسش پاسخ گزینی بطریقی تهیه شد که از میان سه گزینه هر پرسش، یکی بر پایه فرضیه، دیگری پاسخ درست و سومی غلط بود. پرسشها که به زبان ترکی آذری بود یک به یک خوانده می شد و دانش آموزان فرصت داشتند تا از میان سه گزینه یکی را بعنوان معادل فارسی پرسش انتخاب کنند. اگر اکثر دانش آموزان گزینه ای را که بر پایه فرضیه تهیه شده بود انتخاب می کردند، فرضیه تأیید و

در غیر اینصورت رد می شد.

نتیجه بررسی نشان داد که ۸۳/۶ درصد از دانش آموزان گزینه ای را که بر پایه فرضیه تهیه شده بود انتخاب کردند. ۱۲/۲۵ درصد گزینه درست و ۲/۱۵ درصد گزینه غلط را برگزیدند. پرسشها و توزیع پاسخها و همچنین نمودار ستونی آن با تفکیک سه نوع گزینه در زیر آمده است. پرسشها بیشتر مربوط به زمانهای آینده، حال استمراری، مضارع اخباری، ماضی نقلی و ماضی بعید است. این زمانها در هر دو زبان فارسی و ترکی آذری با تفاوتهای اندک و ظریف در صورت، معنی و کاربرد وجود دارند.

نتیجه گیری

با دقت در نتیجه تحقیق می توان با قاطعیت (۸۳/۶ درصد بارز است) ادعا کرد که آن دسته از زمانها که در زبان های فارسی و ترکی آذری بکار می روند و فقط در پاره ای موارد بلحاظ صورت، معنی و یا کاربرد اندک تفاوتی با یکدیگر دارند، برای گویشوران ترکی آذری بهنگام یادگیری زبان فارسی مشکل آفرین هستند. به سخن دیگر اینکه زبان آموزان الگوهای زبان مادری خود را به زبان فارسی نیز تعمیم می دهند. لذا معلمان زبان فارسی و نویسندگان کتابهای درسی زبان فارسی باید به این نکته توجه خاصی داشته باشند.

امید است که اینگونه روشنگریها در باره نظام صوتی و واجی، ترکیب اضافه، انواع قید و ساختار جمله در زبان فارسی و ترکی آذری نیز صورت پذیرد.

منابع:

- ۱- پیرهاشمی، تیمور. آذری دیلین گرامری. تبریز: دانشگاه تبریز. ۱۳۶۸
- ۲- ترابی، محمد علی. جنبه های دوزبانی در آذربایجان. پایان نامه دکتری. دانشگاه تهران. ۱۳۶۱
- ۳- خازن، عزت الله. توصیف فعل در زبان ترکی آذربایجانی (بر اساس نظریه مقوله و میزان).

تهران: ۱۳۷۳

- ۴- صادقی، علی اشرف، و غلامرضا ارژنگ. دستور فارسی (برای سال دوم دبیرستان)، سازمان پژوهش و برنامه ریزی درسی. وزارت آموزش و پژوهش. ۱۳۶۳
- ۵- فرزانه، محمدعلی. مبانی دستور زبان آذربایجانی. تهران: انتشارات فرزانه. ۱۳۵۸
- ۶- مشکور، محمد جواد. دستور نامه در صرف و نحو زبان فارسی. تهران: انتشارات شرق. ۱۳۶۸
- ۷- ناتل خانلری، پرویز. دستور زبان فارسی. تهران: انتشارات توس. ۱۳۶۳
- ۸- وزین پور، نادر. دستور زبان فارسی. تهران: انتشارات معین. چاپ اول. ۱۳۶۹
- ۹- ضیاء حسینی، سید محمد. درآمدی بر زبان شناسی مقابله‌ای. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی. ۱۳۷۳

۱۰- ضیاء حسینی، سید محمد. بررسی مقابله‌ای ساخت فارسی و انگلیسی. تهران: انتشارات ویرا. ۱۳۷۸

11- La0o, R. 1957. **Linguistics Across Cultures**. Ann Arbor: University of Michigan Press.

12- Ziahosseiny, S.M. 1980. "The Moderate Version of Contrastive Analysis Hypothesis", **Studi Italiani Di Linguistica Theorica ed Applicata**. Anno IX, No.2

پیوست یک

بیست سؤال ارائه شده به دانش آموزان عبارتند از:

(توجه: بیست جمله به زبان ترکی آذری به شما ارائه می گردد و ترجمه آن جملات در سه گزینه ارائه می گردد، از شما خواسته می شود که مشخص نمائید اگر می خواستید آن جمله را به فارسی بیان کنید کدامیک را انتخاب می کردید؟)

۱) صاباح گله جاغام:

(درست)

الف - فردا می آیم

(بر پایه فرضیه)

ب - فردا خواهم آمد

(غلط)

ج - فردا بیایم

۲) مَن یاز ما قدا ایدم او گلدی:

(بر پایه فرضیه)

الف - من در حال نوشتن بودم که او آمد و پیوسته علوم آذری

(درست)

ب - من می نوشتم که او آمد

(غلط)

ج - من می خواستم بنویسم که او آمد

۳) صاباح بونا متنی او خویا جاغام:

(بر پایه فرضیه)

الف - فردا این نامه را خواهم خواند

(درست)

ب - فردا این نامه را می خوانم

(غلط)

ج - فردا این نامه را بخوانم

۴) نه ائیش گو رسن ؟ یاز ما قدا یام:

(غلط)

الف - چه کار می کنی؟ می خواهم بنویسم

- ب - چه کار می‌کنی؟ دارم می‌نویسم (درست)
- ج - چه کار می‌کنی؟ در حال نوشتن هستم (بر پایه فرضیه)
- ۵) آئی دنیا اؤنون الینه توشه نه ایشلر کی گورمویجک؟
- الف - اگر دنیا دست او بیفتد چه کارها که نمی‌کند (درست)
- ب - اگر دنیا دست او بیفتد چه کارها که خواهد کرد (غلط)
- ج - اگر دنیا دست او بیفتد چه کارها که نخواهد کرد (بر پایه فرضیه)
- ۶) سیز بوردان گئدمیجک سیز:
- الف - شما از اینجا نمی‌روید (درست)
- ب - شما از اینجا نخواهید رفت (بر پایه فرضیه)
- ج - شما از اینجا نباید بروید (غلط)
- ۷) صباح سیزی گوره جاغام:
- الف - فردا شما را خواهیم دید (بر پایه فرضیه)
- ب - فردا شما را ببینم (غلط)
- ج - فردا شما را می‌بینم (درست)
- ۸) علی گلمیش دن قاباخ رضا گئده جاخدی:
- الف - تا علی نیاید رضا نمی‌رود (غلط)
- ب - قبل از اینکه علی بیاید رضا می‌رود (درست)
- ج - قبل از اینکه علی بیاید رضا خواهد رفت (بر پایه فرضیه)
- ۹) آئی سیز دئسریز گئده جاغیخ:
- الف - اگر شما بگویید ما خواهیم رفت (بر پایه فرضیه)

- ب - اگر شما گفتید ما هم رفتیم (غلط)
- ج - اگر شما بگویید ما می رویم (درست)
- ۱۰) بوردا اؤتورا جاخسان و یشریودن ترپشمیجاخسان:
- الف - اینجا می نشینی و از جای تکان نمی خوری (درست)
- ب - اینجا خواهی نشست و از جای تکان نخواهی خورد (بر پایه فرضیه)
- ج - اینجا بنشین و از جای تکان نخور (غلط)
- ۱۱) قارداشیم صابا حاجان یاتا باخ:
- الف - برادرم تا فردا خواهد خوابید (بر پایه فرضیه)
- ب - برادرم تا فردا خوابیده است (غلط)
- ج - برادرم تا فردا می خوابد (درست)
- ۱۲) من دانیشماخدا ایدم اؤگلدی:
- الف - من در حال حرف زدن بودم که او آمد (بر پایه فرضیه)
- ب - من حرف می زدم که او آمد (درست)
- ج - من می خواستم حرف بزنم او آمد (غلط)
- ۱۳) دانشگاه گنجدیم بتر درس اؤخویا جاغام:
- الف - اگر دانشگاه بروم خوب درس خواهم خواند (بر پایه فرضیه)
- ب - دانشگاه که رفتم باید خوب درس بخوانم (غلط)
- ج - اگر دانشگاه بروم خوب درس می خوانم (درست)
- ۱۴) ماشین گلپیری: (در حالیکه در صف اتوبوس هستیم)
- الف - ماشین در حال آمدن است (غلط)

- ب - ماشین آمد (درست)
- ج - ماشین می آید (بر پایه فرضیه)
- ۱۵) دُونن کتاب اُوخوماخدایدیم اُوگلدی:
- الف - دیروز داشتم کتاب می خواندم او آمد (غلط)
- ب - دیروز کتاب می خواندم او آمد (درست)
- ج - دیروز در حال کتاب خواندن بودم او آمد (بر پایه فرضیه)
- ۱۶) ماشین سُوژنده اُوپان بویانا باخیمیا جاسان:
- الف - در هنگام رانندگی به این طرف و آن طرف نگاه نخواهی کرد (بر پایه فرضیه)
- ب - در هنگام رانندگی به این طرف و آن طرف هیچوقت نباید نگاه کنی (غلط)
- ج - در هنگام رانندگی به این طرف و آن طرف نگاه نمی کنی (درست)
- ۱۷) بُوئون بیر ماشین آلمیشام:
- الف - امروز یک ماشین خریدم (بر پایه فرضیه)
- ب - امروز یک ماشین خریدم (درست)
- ج - امروز یک ماشین خریده بودم (غلط)
- ۱۸) دُونن ماشینان گنیدیردیم تصادف اَلدیم:
- الف - دیروز می خواستم با ماشین بروم تصادف کردم (غلط)
- ب - دیروز با ماشین می رفتم که تصادف کردم (بر پایه فرضیه)
- ج - دیروز داشتم با ماشین می رفتم که تصادف کردم (درست)
- ۱۹) صاباح گنیدیمیزدن قوناخ گله جاخ:
- الف - فردا از روستایمان مهمان می آید (درست)

- ب - فردا از روستایمان مهمان خواهد آمد (برپایه فرضیه)
- ج - فردا از روستایمان مهمان خواهد رسید (غلط)
- ۲۰) اُوخ واخ کی گندمیشیدیم تبریزه اُونی گورْدوم
- الف - آن وقت که تبریز رفته بودم او را دیدم (برپایه فرضیه)
- ب - آن وقت که تبریز رفتم او را دیدم (درست)
- ج - آن وقت که تبریز می رفتم او را دیدم (غلط)

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

پیوست دو

جدول توزیع جواب سؤالات پرسشنامه با تفکیک پاسخهای بر پایه فرضیه، درست و غلط

ردیف سؤالی	پایه فرضیه	درست	غلط	جمع
۱	۹۵	۵	۰	۱۰۰
۲	۹۲	۷	۱	۱۰۰
۳	۸۵	۱۵	۰	۱۰۰
۴	۷۷	۲۲	۱	۱۰۰
۵	۹۳	۷	۰	۱۰۰
۶	۷۱	۲۲	۷	۱۰۰
۷	۷۸	۱۶	۶	۱۰۰
۸	۹۱	۸	۱	۱۰۰
۹	۶۸	۳۰	۲	۱۰۰
۱۰	۷۳	۱۷	۱۰	۱۰۰
۱۱	۷۹	۲۱	۰	۱۰۰
۱۲	۹۲	۸	۰	۱۰۰
۱۳	۸۱	۱۲	۷	۱۰۰
۱۴	۷۹	۹	۱۲	۱۰۰
۱۵	۶۹	۲۸	۳	۱۰۰
۱۶	۷۸	۱۱	۱۱	۱۰۰
۱۷	۸۹	۱۱	۰	۱۰۰
۱۸	۹۲	۶	۰	۱۰۰
۱۹	۹۰	۹	۱	۱۰۰
۲۰	۷۸	۱۰	۱۲	۱۰۰

پیوست سه: نمودار ستونی یافته‌ها

